

Τάκη Φωτόπουλου, *Εξαρτημένη ανάπτυξη. Η ελληνική περίπτωση*, εκδ. «Εξάντας», σελ. 332, Αθήνα 1985

Μια πολύ σημαντική μελέτη ήρθε να προστεθεί στην ελληνική οικονομική βιβλιογραφία: πρόκειται για το βιβλίο του Τάκη Φωτόπουλου *Εξαρτημένη ανάπτυξη. Η ελληνική περίπτωση*, που έδωσε μια νέα τροπή στην μέχρι τώρα συζήτηση για την ανάπτυξη της μεταπολεμικής ανάπτυξης, τόσο οικονομικής, όσο και κοινωνικής, της χώρας.

Ο συγγραφέας, παρουσιάζοντας μian άρτια οικονομική ανάλυση, πάνω στα αποτελέσματα της ενσωμάτωσης της χώρας (μεταπολεμικής) στο παγκόσμιο Καπιταλιστικό Σύστημα (Π.Κ.Σ.), επιδιώκει την σύνδεση αυτής της ανάλυσης με τον στόχο, που πρέπει να έχει η Κοινωνική Πράξη και που δεν είναι άλλος απ' αυτόν της δημιουργίας μιας αυτοκαθοριζόμενης κοινωνίας.

Εξετάζονται αρχικά οι έννοιες «Εξάρτηση Σχέσεις Εξάρτησης», στο εσωτερικό μιας κοινωνίας, με σκοπό ν' αποδειχθεί ότι αυτές οι ίδιες αναπαράγονται στην συνέχεια, στο Παγκόσμιο Σύστημα. Η διάρθρωση δηλαδή της κοινωνίας σε ιεραρχική ολότητα, στο εσωτερικό της οποίας συνυπάρχουν κυρίαρχες και εξαρτημένες μονάδες, παρουσιάζεται και στο Παγκόσμιο Σύστημα, που συγκροτείται σε μια ιεραρχική διάταξη με κυρίαρχα και εξαρτημένα κράτη. Η ιεραρχική αυτή διάταξη δεν συλλαμβάνεται από τον συγγραφέα σαν μια στατική κατάσταση, αλλά σαν κάποια, που ενέχει μια δυναμική, προσδιοριζόμενη σε τελική ανάλυση «από την αλληλεπίδραση της Πράξης και των συγκεκριμένων θεσμών και πλαισίων που συγκροτούν την Ολότητα». Η προβληματική αυτή είναι, αφ' ενός μεν το έναυσμα για μια κριτική, τόσο της αστικής θεωρίας της υπανάπτυξης, όσο και της μαρξιστικής (κλασικής και Αλτουσεριανής) και, αφ' ετέρου η βάση για την διάρθρωση ενός πλαισίου αιτιών, της εξαρτημένης οικονομικής ανάπτυξης της χώρας, και η οποία παρέχει συγχρόνως ένα θεωρητικό υπόβαθρο για μια, ενδεχόμενα, μελλοντική μελέτη προς αυτήν την κατεύθυνση.

Οι σχέσεις δηλαδή του Π.Κ.Σ. αποτελούν μόνο την γενική συνθήκη στον καθορισμό της δομής της εθνικής οικονομίας (συγκεκριμένοι θεσμοί και σημασίες που συγκροτούν την Ολότητα), ενώ η ειδική συνθήκη προσδιορίζεται από τον ρόλο που διαδραματίζει το Κράτος, σε κάθε ιστορική φάση.

Τα επιμέρους στοιχεία που προσδιορίζουν επακριβώς αυτήν την γενική συνθήκη μπορούμε να πούμε πως είναι, αφ' ενός μεν η άνιση ανταλλαγή και η στήριξη των πιστωτικών σχέσεων στον μονοπωλιακό έλεγχο των διεθνών χρηματοδοτικών πηγών και, αφ' ετέρου, η εξάρτηση των τεχνολογικών σχέσεων από το μονοπώλιο μιας πολύπλοκης και εξειδικευμένης τεχνολογίας.

Εξάλλου, η ειδική συνθήκη (ο ρόλος δηλαδή του Κράτους σε κάθε ιστορική στιγμή) είναι το αποτέλεσμα της κοινωνικής πάλης, που διεξάγεται στον πυρήνα του κοινωνικού συνόλου, μιας διαδικασίας «...μεταξύ κοινωνικών μονάδων που απαρτίζουν την άρχουσα μειονότητα και ομάδων που απαρτίζουν την εξαρτημένη πλειονότητα» και ακόμη την «...πάλι στο εσωτερικό των κοινωνικών ομάδων, που την επιβάλλει η ιεραρχική οργάνωση και τ' αντιτιθέμενα ειδικά συμφέροντά τους».

Όπως αναφέρθηκε, το κεντρικό σημείο αναφοράς των αναλύσεων, που επιχειρούνται σ' αυτήν την συλλογή των μελετών, είναι η ανίχνευση των αποτελεσμάτων της ένταξης της χώρας στο Π.Κ.Σ., που κατά την κρίση του συγγραφέα είναι, αφ' ενός μεν η εξαρτημένη εκβιομηχάνιση και αφ' ετέρου, η συνεπαγόμενη απ' αυτήν, εξαρτημένη ανάπτυξη. Τόσο η

έννοια της εξαρτημένης εκβιομηχάνισης, όσο και αυτή της εξαρτημένης ανάπτυξης, προσεγγίζονται διεξοδικά με την εισαγωγή πολλών επιμέρους κριτηρίων και στατιστικών δειχτών «... προκειμένου ν' αποδειχθούν ορισμένες υποθέσεις του συγγραφέα πάνω στον χαρακτήρα της ανάπτυξης της χώρας μας». Η εμμονή σ' αυτά τα σημεία είναι απαραίτητη, αφού αυτά τα δύο αποτελούν την πεμπτούσια της σκέψης του.

Τέσσερα κριτήρια (δανεισμένα από τον B. Sutcliffe) αποτελούν τα μέσα της κριτικής ανάλυσης της έννοιας «εξαρτημένη εκβιομηχάνιση», μιας ανάλυσης που χαρακτηρίζεται από διεισδυτικότητα και αμεσότητα, πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο. Αυτά τα κριτήρια είναι: Η στήριξη της εκβιομηχάνισης στο ξένο κεφάλαιο, η υποταγή της ανάπτυξης στην εξωτερική αγορά, η εξαρτημένη τεχνολογία και η έλλειψη ολοκληρωμένης βιομηχανικής βάσης.

Εξάλλου, η ανισομερής ανάπτυξη, η εκβιομηχάνιση που χαρακτηρίζεται από την ανεπάρκεια απορρόφησης του εργατικού δυναμικού και το χρόνιο έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών, είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της έννοιας «εξαρτημένη ανάπτυξη». Αναλύοντας τα επιμέρους χαρακτηριστικά της εξαρτημένης ανάπτυξης, θα υπογραμμίσουμε πως η ανισομερής ανάπτυξη «...δεν αποτελεί μεταβατικό στάδιο, σαν συνέπεια της επιδίωξης προκαπιταλιστικών τρόπων παραγωγής», αλλά αντίθετα, συστατικό στοιχείο μιας αμετάβατης διαδικασίας, που δημιουργεί μια ειδική δομή στην εθνική οικονομία. Η διαβάθμιση της ανισομερούς ανάπτυξης, δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα της εξωστρέφειας ή της εσωστρέφειας, που παρουσιάζεται στην αναπτυξιακή διαδικασία. Όσον αφορά τώρα την εσωστρεφή ανάπτυξη, αυτή δεν μπορεί να σημαίνει τίποτ. άλλο παρά «...την ισόρροπη ανάπτυξη διαφόρων τομέων – κλάδων παραγωγής», έτσι ώστε, και εξ αιτίας αυτού του φαινομένου, οι μητροπολιτικές δομές να παρουσιάζονται σαν μια ολοκληρωμένη οικονομική ενότητα. «...τόσον όσον αφορά τις σχέσεις των παραγωγικών κλάδων μεταξύ τους, όσο και όσον αφορά τη σχέση μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης». Η αντίστροφη εικόνα παρουσιάζεται στις περιφερειακές χώρες, που πραγματοποιούν μια εξωστρεφή οικονομική ανάπτυξη.

Στη συνέχεια επιχειρείται η συγκεκριμενοποίηση του βαθμού ανισομερείας, και άρα εξωστρέφειας, που παρουσιάζει η ελληνική οικονομία, πράγμα που επιδιώκεται να επιτευχθεί με την ανάλυση της υφής του τριτογενούς τομέα, της παραγωγικότητας στη γεωργία, της κατανομής του κατά κεφαλήν εισοδήματος ανά παραγωγικό κλάδο, της διασποράς της παραγωγικότητας, της προσωπικής κατανομής του εισοδήματος, της περιφερειακής ανισότητας, και όλα αυτά σε μια συγκριτική σχέση με τις μητροπολιτικές χώρες.

Τέλος, η κριτική ανάλυση των δύο φάσεων της βιομηχανικής ανάπτυξης – μεταπολεμικά – (1965–1973) και (1973–1980), οδηγούν στο συμπέρασμα πως η κρίση στην ελληνική οικονομία είναι «μόνιμη» και δεν έχει σχέση με τις φάσεις του μητροπολιτικού οικονομικού κύκλου. Προτείνεται δε το πλαίσιο της αυτοκαθοριζόμενης κοινωνίας, σαν ριζική λύση στην οικονομική κρίση του ελληνικού χώρου.

Η συμβολή αυτών των μελετών στην έκθεση των απόψεων για το ελληνικό οικονομικό ζήτημα, μπορεί να συνοψισθεί στα εξής: Η ενσωμάτωση και άρα ο τρόπος ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας δεν αποδίδεται «...σε καμιά διεθνή συνωμοσία των μεγάλων δυνάμεων ή του πολυεθνικού Κεφαλαίου», – αντίθετα απ' ό,τι υποστηρίζεται, άμεσα ή έμμεσα σε αρκετές αναλύσεις που προέρχονται, τόσο από το χώρο της αστικής σκέψης, όσο και της Αριστεράς –, αλλά κυρίως, αποδίδεται στην ελεύθερη λειτουργία των δυνάμεων αγοράς, όσο και στον ρόλο του ελληνικού Κράτους σ' αυτήν την περίοδο. Η κριτική στα συμπεράσματα αρκετών μαρξιστών, αλλά και αστών οικονομολόγων, που αφορούν την μεταπολεμική ελληνική οικονομία, καθώς και το νέο εννοιολογικό πλαίσιο που προτείνε-

ται για την μελέτη της ελληνικής περίπτωσης, αποτελούν το δεύτερο σημαντικό συμπέρασμα αυτού του επιστημονικού εγχειρήματος.

Η σύνδεση του προβλήματος του «...αποκλεισμού της κυριαρχίας του ανθρώπου πάνω σ' όλες τις εκδηλώσεις της ζωής του», με την έννοια της οικονομικής ανάπτυξης μιας κοινωνίας, έρχεται να ολοκληρώσει την σειρά των συμπερασμάτων που μπορούν να θεωρηθούν σαν τα πιο σημαντικά, που απορρέουν από το σύνολο αυτών των μελετών.

Γιώργος Παναγόπουλος